

Traduccions / 'Lost In Translation'

quaderndelesidees.press/traduccion-lost-in-translation/

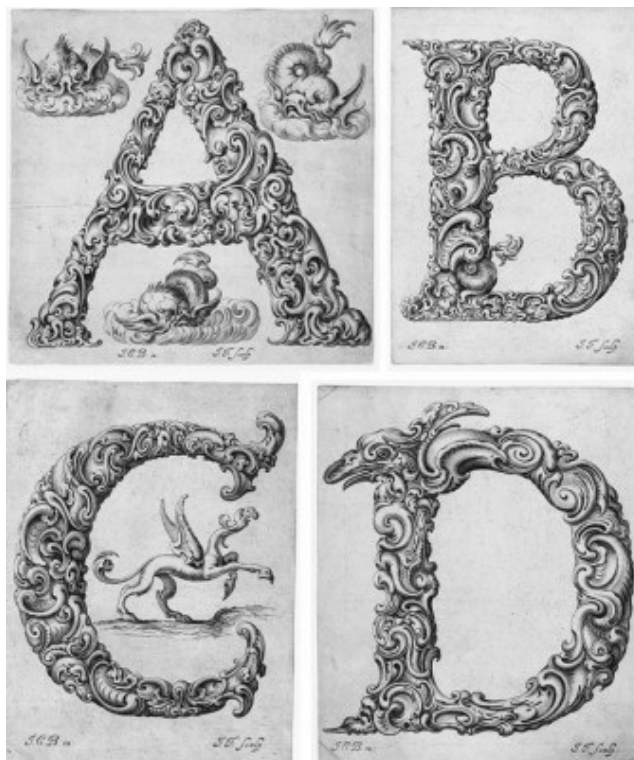
January 19, 2015

La importància de les traduccions (i de les traduccions al català)

Una llengua literària no es mesura només per la producció que és capaç de generar entre els seus parlants, fet ja de per si important. La presència d'una tradició pròpia i l'ús que d'aquesta en puguin fer els escriptors immediats també va associada a les relacions que s'establiran entre aquesta llengua literària i les seves veïnes: per sort, cap llengua ni cap literatura són illes a la deriva; des de temps immemorials que s'estableixen relacions de veïnatge, ja siguin de convivència respectuosa, d'interrelacions positives o d'hostilitats bel·licoses.

És per això que davant la babel comunicativa humana, la traducció ha esdevingut un fet necessari per establir contacte, relacions, enteniment i respecte. I en el camp de la literatura, funciona en un doble sentit absolutament necessari: és tan important que una tradició literària pròpia pugui ser llegida per lectors d'altres llengües, com que els seus propis lectors disposin de les millors lectures de totes les llengües possibles. Perquè els escriptors no sorgeixen per generació espontània: són el fruit d'una concatenació de tradicions, lectures, ensenyaments i raonaments. Parlant clar i amb traç grosser: perquè una llengua pugui aspirar a ser llengua de cultura i de literatura, cal que els seus parlants puguin llegir Shakespeare, la Bíblia, la *Divina Comèdia*, Homer o Faulkner sense cap mena de problema.

I tanmateix, la situació especial del català —un bilingüisme amb el castellà que tentineja amb moments de diglòssia substitutiva en detriment de la primera— fa que a Espanya, i des del punt de vista de molts catalans i tot, es dubti de la necessitat de disposar d'un doble mercat de traduccions (o quàdruple, si tenim en compte que a la Península hi ha quatre comunitats lingüístiques). Si bé és cert que disposar de dues llengües és un avantatge en molts sentits —podem llegir dues tradicions alhora i en les llengües originals, sense necessitat de traducció—, quan es tracta de traslladar una obra de

Les primeres lletres del 'Libellus Novus Elementorum Latinorum del polonès Jan Christian' (1600-ca.1690) / publicdomainreview.org

l'anglès, el francès o el rus a la nostra comprensió ja no és el mateix per a tothom. A les diferències de so i sintaxi s'hi afegeix la maternitat lingüística del parlant. Per tant, és necessari que el mercat ens ofereixi la traducció en castellà i en català, que el lector bilingüe pugui triar en funció de l'imaginari lingüístic que prefereixi alimentar.

El català, però, arrossega de fa molts anys una mancança de traduccions, a la qual cosa s'hi afegeix una mancança de noves traduccions. M'explico: és tan important que *L'Odissea* es trobi en català a disposició dels seus lectors, com que cada cert temps n'aparegui una traducció nova, que se sumi a una tradició de traduccions. La llengua és un element viu i canviant, malgrat les fixacions gramaticals, i els seus parlants canvien les seves necessitats comunicatives, i alhora lectores. Una traducció fora del nostre temps lingüístic només la pot i la sap contextualitzar un lector especialitzat (un filòleg, un lingüista), que la gaudirà per la possibilitat d'accedir a uns usos lingüístics que avui dia ja no s'estilen; en canvi, n'allunyarà la gran majoria que, per mandra o per comoditat, busquen en la llengua de l'obra una accessibilitat immediata, encara que després el text els exigeixi una comprensió elevada. Aquest fet va fer vessar tinta a dojo durant els anys vuitanta, amb la represa de l'ensenyament del català i el retorn d'aquesta llengua a l'oficialitat, ja que el model que usaven els traductors de l'època era força arcaïtzant, molt influït pel model lingüístic del noucentisme. Encara avui se senten els ecos d'aquella polèmica —busqueu, si us vega, tota una sèrie d'articles al web *Núvol* (www.nuvol.com) sorgits a partir de les crítiques desvetllades per un text de Narcís Garolera— que van desfermar, entre d'altres, Ferran Toutain i Xavier Pericay, autors dels llibres *Verinosa llengua* (Empúries: Barcelona, 1986) i *El malentès del Noucentisme. Tradició i plagi a la prosa catalana moderna* (Proa: Barcelona, 1996), a qui anomenaren “pares” del català *light*, o si més no de la seva teorització. Ben lluny de la nostra intenció, però, queda reprendre aquesta vella polèmica, més encara quan avui dia es qüestiona el model d'aquest català *light* que s'ha anat imposant com a llengua normativitzada per a les traduccions: els “car”, “puix” o “nogensmenys” han anat cedint a termes més habituals, però paral·lelament s'observa un debilitament de les fórmules sintàctiques habituals del català en detriment d'un castellà socialment i econòmicament aclaparador. Si la Generalitat de Catalunya ha aconseguit els darrers anys l'oficialitat o cooficialitat del català en els àmbits administratius —tot i que a l'universitari està cedint terreny i al judicial és testimonial—, en els mitjans de comunicació i les principals iniciatives d'oci (cinema, còmic, literatura) la situació és de clar desavantatge enfront del castellà.

‘Lost in translation’

Aquesta expressió anglosaxona serveix per a un ús literal i un de figurat. El primer es refereix a tot allò que la traducció d'una llengua a una altra és incapaç de traslladar, aquells matisos que depenen de la comprensió intrínseca que un parlant té de la seva llengua (dobles sentits, jocs lingüístics); en el segon cas, es referiria a la valoració negativa d'un esdeveniment. A Catalunya, la traducció no és una tasca fàcil, i de fa anys que perd en la translació a la realitat molts llençols de la bugada. Amb la crisi que el sector editorial viu de fa anys, la situació encara ha empitjorat més.

D'una banda, tenim la poca importància que donen algunes editorials al procés lingüístic —absolutament kafkià, si tenim en compte que el negoci es basa precisament en l'ús de la llengua. Els traductors i els correctors són afectats per una reducció severa del temps de treball i dels pressupostos que s'hi poden dedicar: els marges temporals i econòmics s'estrenyen cada cop més en un mercat on qui no corre, vola. Per això cada dia sovintegen més les traduccions a quatre mans i les correccions “en diagonal”, sobretot pel que fa a un producte tan volàtil com el *best-seller*; el/la traductor/a professional, aquella persona que s'ha preparat per exercir professionalment aquesta activitat, es veu sotmesa a aquestes pressions. Per això, pel que fa a la literatura de, diguem-ne, digestió més lenta, s'imposa una actitud més passavolant: la dedicació professional no és principalment la traducció; el treball es dilata al llarg del temps; la publicació final no té res a veure amb cap encàrrec i sí amb la possibilitat d'una subvenció, d'una beca o d'una iniciativa privada.

Re-creació

I malgrat tot, la traducció és una de les tasques més difícils del món editorial. Consisteix en la doble feina de ficar-se en l'interior dels mecanismes de l'obra, entendre'ls, sortir-ne i ser capaç de reconstruir-la amb les regles de la llengua pròpia. Encara més: demana no només una comprensió a fons de les dues llengües, la d'origen i la d'arribada, sinó la capacitat de “construir ponts” quan aquests no existeixen. Aquest és un dels aspectes més polèmics de la traducció: hi ha autors que opten per la “literalitat”, mentre d'altres prefereixen ser més “lliures”. L'escriptor argentí Jorge Luis Borges, en una de les conferències del llibre *Arte poética*, es declarava partidari de la primera opció: «Podría decirse que las traducciones literales no sólo conducen, como señalaba Matthew Arnold, a la zafiedad y la extravagancia, sino también a la novedad y la belleza. (...) Durante la Edad Media, la gente no consideraba la traducción en términos de una transposición literal, sino como algo que era recreado: como la labor de un poeta que, habiendo leído una obra, la desarrollaba luego a su ser, según sus fuerzas y las posibilidades hasta entonces conocidas de su lengua. (...) Hoy todo el mundo es partidario de las traducciones literales porque una traducción literal siempre nos produce esas leves sacudidas de asombro que esperamos.»

És evident que el traductor no esdevé literalment un creador, però sí que en la seva tasca de “re-creador” hi ha implícita una part d'invenció, aquestes «leves sacudidas de asombro» que Borges assenyalava. Antigament, sobretot tenint en compte la personalitat del traductor, la “llibertat” esdevenia fins i tot contraproductent, com en el cas de Josep Maria de Sagarra. El ja desaparegut professor Antoni Comas ho assenyalava —al recull d'articles *Mirador. Estudis sobre literatura i història dels Països Catalans*— respecte de la seva traducció de la *Divina comèdia* de Dant: «Si la comparem amb la d'Andreu Febrer, ens adonarem tot seguit que, bo i essent una traducció bàsicament *normal*, té una tendència a la llibertat, a la recreació. I no podia ésser altrament, car Josep M. de Sagarra és un poeta molt superior a Andreu Febrer. Ara, quan s'escapa cap a solucions massa personals, cau en llibertats gairebé injustificables.»

Aquesta és, doncs, la dificultat més gran amb què es troba el traductor en la seva feina constant. La traductora Helena Vidal comentava a l'antologia poètica d'Óssip Mandelstam (*Poemes*, Barcelona: Quaderns Crema, 2009) el següent: «Predomina en Maldestam una concepció quasi mística del poeta com a veu de la Veritat Absoluta. El poeta és gairebé un sant, conscient de ser un pecador i conscient, també, de la seva responsabilitat pel mal comès en qualsevol moment i en qualsevol lloc. (...) Sobretot contribueix a la dificultat de comprensió la importància creixent de l'element irracional o *supraracional*, allò que el poeta sent i veu no pas amb la raó, sinó amb la seva experiència interna profunda, que va més enllà de la raó.» Ateses aquestes dificultats, la traductora percep el treball com una tasca exigent, més enllà de la pura translació gramatical: «Si el suggeriment poètic pot viure en l'ànima del lector —o oïdor: la poesia de Mandelstam, cal *sentir-la*, com tota poesia autèntica— com un feix de raigs que s'allunyen en direccions diferents, al traductor, no li toca més remei que provar de copsar cada raig d'aquest feix per poder-lo transmetre o crear-ne un de semblant en la llengua d'arribada o, si més no escollir-ne algun del feix en qüestió. Ha d'estripar la matèria poètica abans de poder-hi insuflar nova vida.» Així doncs, el traductor esdevé un artista en si mateix quan ha d'arribar a plantejar-se no la còpia, sinó la recreació (recreació, tornar a crear) d'una matèria que cal triturar abans de refer. I si l'escriptor treballa amb la mol·lície de les seves lectures i vivències, no és encertat pensar que el traductor no deixa de ser una mutació de l'escriptor? El bon traductor, el que copsa el sentit de l'obra que ha de traduir a la seva llengua, també se serveix de les seves lectures, dels seus coneixements literaris, fins i tot de la seva traça com a escriptor. De fet, hi ha textos que aposten que la traducció és un excel·lent camp d'aprenentatge per al futur escriptor, ja que es veu obligat a remenar els budells de l'obra i a repensar-la per poder-li donar una forma nova sense traïr les seves essències.

La traducció poètica

El text present s'eternitzaria si volguéssim passar comptes amb l'excel·lent nòmina de traductors de prosa de què disposem a Catalunya, que malgrat les dificultats econòmiques segueixen realitzant en molts casos una tasca important i de molta qualitat. El fet és que, gràcies a una sèrie de fets que ja vam esbossar des de les pàgines de *Quadern de les idees, les arts i les lletres* (núm. 190, abril/maig de 2013, p. 14-16), els darrers anys la poesia ha agafat una embranzida realment interessant. Les mateixes noves i petites editorials que donen aixopluc als autors catalans de nova fornada o recuperats de les marginacions d'altres èpoques, s'interessen en “tapar els forats” de les mancances en matèria de traduccions. A les pròpies característiques del gènere (pocs lectors, pocs recursos econòmics per editar-lo), s'hi sumen els interessos dels autors-lectors-traductors —que, molts cops, convergeixen en la mateixa persona. Durant anys, pràcticament fins a l'emergència del realisme històric dels anys seixanta, la tradició poètica francesa —amb l'excepció dels alemanys— va ser la més beneficiada pel que fa a les traduccions en català. Una bona prova d'això la trobem en un text d'Osvald Cardona de 1962 a propòsit de Paul Valéry: «La poesia catalana, en conjunt, ha estat molt lligada a la pròpia tradició. Fins en els temps moderns hi podem veure els rastres indelebles de la literatura romàntica; els parnassians hi entraven a començ de segle, i els simbolistes,

fins a Mallarmé i Baudelaire, en una ràpida desclosa, que tot seguit és superada per tornar a maneres més tradicionals.» (O. Cardona, «Notes sobre Paul Valéry». Dins *Serra d'Or*, núm. 1, gener 1962, p. 26-29) A partir d'aquell moment, però, els anglosaxons —que ja havien tret el cap en l'època del noucentisme, amb grans coneixedors de la llengua i la tradició literària com Marià Manent—, amb la tríada Auden-Eliot-Yeats al capdavant, van entrar en joc fins gairebé els nostres dies. D'uns anys ençà, amb la globalització i l'època postmoderna, el corpus literari català s'ha enriquit amb tradicions que en altres èpoques s'haguessin considerat absolutament “marcianes”: més enllà de les llengües eslaves, que ja ens arribaven a través del francès en altres èpoques, podem parlar dels escandinaus, portuguesos, brasilers, hebreus, africans... Sovint responen a l'interès del propi traductor, com quan Carolina Moreno Tena va rebre l'ajut de la Generalitat Valenciana i el suport editor de Perifèric Edicions per publicar el 2009 l'extraordinari llibre *La plaça salvatge*, del suec Tomas Tranströmer... Premi Nobel de literatura dos anys més tard. I malgrat tot, segueix essent l'únic volum en català del seu autor!

Ja fa temps, vaig llegir al diari *Avui* unes declaracions del traductor Manuel Serrat Crespo, traspasat fa pocs mesos, en les quals afirmava que «un bon llibre estranger sempre es publica subvencionat per la suor i les llàgrimes del seu traductor». Certament, com ja hem vist amb aquesta anàlisi escadussera, la literatura catalana — massa acostumada als sacrificis, les excentricitats i les independències d'aquells que realment la fan créixer— té un deute amb la feina dels traductors, sempre a l'ombra. Ells també semblen quelcom perdut en la translació cultural.

Si t'ha agradat aquest article i vols rebre informació dels pròxims que publiquem, envia'ns el teu nom i el teu correu electrònic.

He llegit i acceptat les condicions establertes en l'[avís legal](#) i [política de privacitat](#).